

Bir Arada Yaşama Projesi olarak Medine Vesikası

Ali Bulaç

Özet

Medine Vesikası Asr-ı Saadet'in en mucizevî işlerinden biridir. Söz konusu vesika, Medine'de farklı dinî ve etnik sosyal bloklar arasında imzalanan, zamanın aktüel şartlarında dönemsel, ancak ruhu ve kurucu ilkeleri yönüyle evrensel ve zamanlar üstü özelliklere sahiptir. Bu yönüyle Vesika'nın hükümlerinden hareketle bir takım soyutlama ve genellemeler yaparak bugün için referans olacak bazı kurucu ilkeler elde edilebilir ve son tahlilde çoğulcu bir toplumsal projeye dayanak gösterilebilir. Bu çalışmada Medine Vesika'sının tarihi değerinden ve tecrübesinden hareketle günümüzün çoğulcu toplumsal projelerine nasıl dayanak oluşturabileceği araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Medine vesikası, toplumsal sözleşme, çoğulculuk, katılım, hukuk, bir arada yaşama

Giriş

Müslüman dünyanın genel tarih görüşünü inşa eden ana faktörlerden biri Asr-ı Saadet adını verdiğimiz özel tarihi zaman dilimidir. Asr-ı Saadet'in Müslümanların düşünce, ilim ve idraklerinin teşekkülünde özel ve belirleyici bir öneme sahip olduğunda hiç şüphe yok. Bunun bir çok sebebi sayılabilir. Ancak hemen zikredilmesi mümkün olan sebeplerinden biri, bu özel tarihi zamanın bağlayıcı ve örnek zaman oluşturucu bir referans teşkil etme özelliklerine sahip olmasıdır.

1. Medine Vesikası

İslâm tarihinde gelişip özel akım veya disiplin niteliğini kazanmış her

Medine
Vesikası'nı Batı
bilim çevrelerine
tanıtan Alman
oryantalist
Wellhausen
olmuştur.
Ancak Vesika'nın
İslam dünyasında
aktüel hale
gelmesini Prof.
Muhammed
Hamidullah'a
borçluyuz.

önemli hareket, kendine Kur'ân-ı Kerim yanında Hz. Muhammed (s.a.v.)'in tatbikatına sahne olan Asr-ı Saadet'te bir dayanak bulma ihtiyacını hissetmiştir. Tefsir'den fıkıha, tasavvuftan kelama ve diğer fikrî ve ilmî faaliyet biçimlerine kadar Müslümanların düşünce ve davranışlarını yönlendiren her önemli oluşumun köklerini Asr-ı Saadet'e dayandırması, bu özel dönemin için bir meşruiyet sorununu da çözdüğünü yeterince açıklar.

Siyaset ve genel toplumsal örgütlenme modelleri için de durum farksızdır. Bugünün şartlarında dahi, İslâm'ın genel ilkelerinden hareketle insan toplumlarının örgütlenmesi modeli üzerinde kafa yoranlar, kendilerine Asr-ı Saadet'ten meşru ve ikna edici dayanaklar bulmak durumundadırlar. Bu genel İslâmî metodoloji açısından böyle olması gerektiği gibi, Müslüman aklı ve vicdanı tarafından genel kabul görmesi açısından da böyledir ve böyle olması zorunludur.

Bu bölümde ele alacağımız konu, Asr-ı Saadet'in en mucizevî işlerinden biri olan Medine Vesikası olacaktır. Ancak son yıllarda çeşitli çevrelerin dikkatini çekmeye başlayan söz konusu vesika, bilinen yazılı tarihin tek örneği sayılır. Aşağıda da göstermeğe çalışacağımız gibi, Medine'de farklı dinî ve etnik sosyal bloklar arasında imzalanan vesika, zamanın aktüel şartlarında dönemsel, ancak ruhu ve kurucu ilkeleri yönüyle evrensel ve zamanlar üstü özelliklere sahiptir.

I. Vesikanın Tarihi Değeri

Medine Vesikası'nı Batı bilim çevrelerine tanıtan Alman oryantalist Wellhausen olmuştur. Muhtemelen Wellhausen'ın "Skizzen und Vorarbeiten" adlı kitabının 1899'da yayınlanmasından sonra, yine Alman Grimme, İtalyan Ceatani, Buhl, Wensick, Korehl Ranke, Müller ve Guillaume adlı yazar ve araştırmacıların dikkati çekilmiş, Vesika ile ilgili yayınlarda hissedilir bir artış olmuştur.¹ Ancak Vesika'nın İslam dünyasında aktüel hale gelmesini Prof. Muhammed Hamidullah'a borçluyuz.² Arapların "kütüphane köstebeği" adını verdikleri Hamidullah'ın Türkiye, Ortadoğu, Asya ve Avrupa kütüphanelerini kapsayan çok yönlü araştırmaları³ Vesika ve bu Vesika'nın imzalandığı tarihsel ve sosyal çevre ile ilgili geniş bilgilere sahip olmamızı sağlamıştır. Vesika ile başka bilim adamlarının da ilgilendiğini tespit ediyoruz.⁴

1. Wellhausen, J., *Skizzen und vorarbeiten*, Berlin, 1899, IV, 76 vd.; Caetani, L, *Annali Milano*, 1903 (*İslam Tarihi*, çev. Hüseyin Cahit İstanbul, 1924, I, 126 vd.); Wensinck, A.J., *Muhammed en de Joden te Medina*, Leyden, 1908, s.78 vd; Buhl, F., *Das Leben Mubammeds*, Leipzig, 1930, Majid Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam*, Baltimore, 1955, s.206 vd., Müller, A., *Der Islam in Morgen und Abendland*, I, 95.; Ranke, *Weltgeschichte*, V, 75; Grimme, *Muhammed I*, 75vd. Ayrıca bkz. Hamidullah, 1,202; Tuğ, 31.

2. Hamidullah, M., *el-Vesaiku's-Siyasiyye*, Kahire, 1956, Vesika No:1; *Le Prophe'te de l' Islam*, Paris, 1959, I, 133 vd. [Türkçe çev. Prof. S.Tuğ, *İslam Peygamberi*, 5. bsk., İstanbul, 1990, I, 200 vd.]; *İslam Hukuku Etüdüleri*, çev. S.Tuğ, İstanbul, 1974, s.37 vd.

3. Türkçe ve Osmanlıca dahil olmak üzere 10 civarında dil bilen ve şimdi Paris'te yaşayan Pakistan asıllı Prof. Dr. Muhammed Hamidullah'ın çeşitli dillerde 40'a yakın eseri ve 700 kadar makalesi yayımlanmıştır. Şimdiden klasikleşmiş olan iki ciltlik ünlü eseri İslam Peygamberi 20 yıllık titiz bir çalışmanın mahsulü olup Türkçe baskısı Arapça, Fransızca vd. dillerdeki baskılardan daha geniş ve önemlidir. Batılı bilim çevrelerinde Türkçe baskı esas alınır. Hamidullah'ın 1924-1980 yılları arasında Fransızca, Almanca, İngilizce, Türkçe, Malay-endonez, Portekizce, Japonca, Boşnakça, Tamul dili, Arapça, Farsça ve Urduca dillerinde yayımlanan eserleri için bkz. Prof. Dr. Salih Tuğ'un *İslam Peygamberi çevirisi*, II, 1159 vd.

4. Bkz. Prof. Dr.Salih Tuğ, *İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri*, İstanbul, 1969, s.30 vd. Arap bilim çevrelerinde Vesika'ya ilişkin yayınlar için bkz. E.Ziya Umeri, *Medine Toplumu* çev. N.Yıldız, İstanbul, 1938, s.78 vd.

Wellhausen ve Hamidullah'ın bilim çevrelerine tanıttıkları Medine Vesikası'nı ilk defa kaydeden Muhammed İbn İshak'tır (öl. h. 151). Hadis usulünde geçerli "isnad" yöntemini kullanmayan İbn İshak'tan İbn Seyyid en-Nas ve İbn Kesir, Vesika'yı ondan alıp kitaplarına dercettiklerini söylemektedirler.⁵ Buna rağmen Beyhaki, Vesika'nın 1-23 maddelerini içeren ve daha çok Muhacirlerle Ensar arasındaki ilişkileri düzenleyen bölümün isnadını vermiştir.⁶ İbn Seyyid en-Nas, Vesika'yı İbn Ebi Heyseme'nin bir isnad'la kitabına aldığını söylüyor. Ancak İbn Heyseme'nin (öl. 279) isnadını öğrenebilecek imkanımız yok, çünkü nakillerden hayli değerli olduğunu sandığımız tarihinin sadece üçüncü bölümü bize ulaşmış olup yazık ki diğer bölümleri kaybolmuştur.

Wellhausen ve diğerlerinin Vesika'yı İbn Hişam'dan aldıklarında kuşku yok. Gerçekten İbn İshak'ın daha geniş bir açılımı olan İbn Hişam (öl. 213) "Siret" adlı ünlü kitabında Vesika'yı tam metin olarak verir.⁷ Dikkat çekici bir diğer nokta şu ki, Vesika, Ebu Ubeyd'in "Kitabu'l-Emval" adlı kitabında İbn Ebi Heyseme'den aktarılan isnad'tan farklı bir isnad'la ve tam metin olarak geçiyor.⁸ Umeri'nin verdiği bilgiye göre, Zübeyr kanalıyla İbn Zenceveyh'in (öl. 247) "Kitabu'l-Emval"inde de yer alıyor.⁹

Görülüyor ki m. 8, 9 ve 10. yüzyılların kaynaklarında yer alan Vesika'nın tarihi değerinden şüphe etmek için ciddi bir sebep yok.¹⁰

Caetani, bu konuda hiçbir sorun olmadığını büyük bir açıklıkla söyler. Çünkü ona göre, gerek ifade tarzı, gerek içeriği o mahiyettedir ki, arasına özel maksatlı bir fikir ilave edilecek veya tahrifat yapılacak olsaydı, bunun küçük bir eseri bile hemen meydana çıkardı. Caetani, bu Vesika'nın ne Hadisçilerin ne de İbn İshak'ın değerini ve anlamını bilmediklerini öne sürer. Ona göre, eğer bozulmadan günümüze kadar otantik şekliyle gelebilmişse nedeni budur.¹¹

Yine de Ebu Ubeyd ile İbn İshak'ı temel alan İbn Hişam'ın, aynı Vesika'yı farklı yollardan rivayet etmeleri büyük bir önem taşımakla birlikte,¹² Prof. Yusuf Aş'ın değindiği gibi, Hadis ve Fıkıh kaynaklarında tam metin olarak yer almaması üzerinde durulması gereken bir konudur. Ancak kanaatimce bu husus büyük bir sorun teşkil etmez. Çünkü belli başlı Hadis kitaplarında Enes b. Malik ve Binti Haris'in evinde (ve karşılıklı görüşmeler sonucunda) böyle bir sözleşme/antlaşma imzalandığına dair elimizde güvenilir bir rivayet vardır. Söz konusu Vesika'nın iki ayrı zamanda ve iki ayrı belge şeklinde kaleme alındığı yolunda öne sürülen görüş büsbütün yabana atılacak gibi görünmüyor. Vesika'nın genel akışı bu yöndeki ihtimali kuvvetlendirmektedir. Buna göre Vesika'nın ilk 23 maddesi Müslüman bloğun Muhacir ve Ensar kanatları arasında, 24-47 arası bölümü ise Müslümanlarla Yahudiler arasında ve Binti Haris'in evinde imzalandığını söylemek mümkün görünmektedir. Şimdi konuyla ilgili Enes b. Malik'in rivayetine bakalım:

5. İbn Seyyid en-Nas, *Uyunu'l-Eser*, I, 197; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Kahire, 1351, III, 224; Umeri, 78-79.

6. el Beyhaki (öl. 458), *es-Sünenü'l-Kübra*, Haydarabad, 1344, VIII, 106 (*Kitabu'd-Diyat* blm.); Umeri, 79.

7. İbn Hişam, *es-Stretü'n-Nebeviyye*, (Mektebetü'l-Külliyat el-Ezheriyye yayını) Mısır, ty. II, 106.

8. Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emval*, Mısır, ty. Prag.No: 519 (Türkçe çev. C.Sayıık, İstanbul, 1981, s.235 vd.)

9. Humeyd İbn Zenceveyh, *Kitabu'l-Emval*, Parag. No: 750; Umeri, 79.

10. Vesika'nın tarihi değerinden Arap müelliflerden Yusuf Aş, şüphe içinde olduğunu kaydeder. Aş, bu görüşünü Wellhausen'ın "*Arap Devleti ve Sukütu*" kitabının çevirisinde 9 nolu haşiyede belirtiyor. (Umeri, 79). Ancak gerek Batılı oryantalistler gerekse Müslüman müellifler, Vesika'nın tarihi değerinden şüphe etmemektedirler. Prof. Aş'ın şüphelerine yolaçan gerekçeler üzerinde Vesika ile ilgili yayımlanacak kitabımda uzun uzadıya durulacaktır.

11. Caetani, *A.g.e.* III, 118-119.

12. İbn Hişam ile Ebu Ubeyd'in rivayetleri arasındaki tek fark 25. maddede Benü Avf Yahudileriyle ilgili ifadede "ma'a=ile" - "min=den" arasındaki farktır. Bu fark Wellhausen'dan beri sözkonusu maddede tercihli olarak verilmektedir ki, her iki okunuşta da anlam değişmemektedir.

Caetani, bu konuda hiçbir sorun olmadığını büyük bir açıklıkla söyler. Çünkü ona göre, gerek ifade tarzı, gerek içeriği o mahiyettedir ki, arasına özel maksatlı bir fikir ilave edilecek veya tahrifat yapılacak olsaydı, bunun küçük bir eseri bile hemen meydana çıkardı.

Mekke, Arap yarımadasının ticari ve siyasi faaliyetlerinin yürütüldüğü önemli bir yerleşim merkeziydi. Öteden beri dini bir merkez durumundaki Kabe ile büyük ve köklü Arap kabilelerinin Mekke'de oluşu, bu şehri fazlasıyla önemli kılıyordu.

"Asımdan, Enes b. Malik'e Hz. Peygamber'in 'İslâm'da yeminli antlaşma (hıf) yoktur' buyurduğunu duyurmuş olayım, dedim.

Enes bana:

- Peygamber benim Medine'deki evimde Kureyş ile Ensar arasında sözleşme imzaladı" cevabını verdi.¹³

Demek oluyor ki: Medine'deki dini-hukuki topluluklar arasındaki görüşmelerin önce Enes b. Malik'in evinde, sonra da Binti Haris'in evinde ve Hz. Muhammed (s.a.v.) 'in başkanlığında yürütülüp söz konusu Vesika'nın bu görüşmeler sonucunda kaleme alındığı anlaşılıyor. Bunun yanında Vesika'nın bütün kurucu ilkeleri ile kabile ve mekan isimleri dışında ancak genel hukuk seviyesinde hak ve sorumluluklarıyla ilgili hükümlerinin referansı olacak çok sayıda ayet ve hadis tespit etmek mümkündür. Bu meyanda Vesika'nın ilgili kurucu ilke ve hükümlerinin Kur'an ve Hadis kaynaklarında karşılıklarını tespit etmek mümkün.

Vesika'nın tarihi değeriyle ilgili son olarak şunu söylemek gerekir. Eski ve yeni müelliflerin büyük çoğunluğu, Vesika'nın Hicretin ilk yılında, yani m. 622'de imzalandığını kabul eder. İbn Hişam ve Ebu Ubeyd'in eserlerinde vesika, düz ve yekpare bir metin iken, Wellhausen onu 47 maddeye ayırmış, daha sonraları Hamidullah, kimi maddeleri kendi içlerinde bölerek bu sayıyı 52'ye çıkarmıştır.

II. Sosyal Çevre

Bilindiği gibi m. 610 yılında ilk defa Mekke'de yeni dini tebliğ etmeye ve kendine taraftar toplamaya çalışan Hz. Muhammed (s.a.v.), yakın çevresinden birkaç kişi dışında ilk yıllarda genel kabul görmemiş, zamanla bu dine girenlerin sayısı arttıkça bu sefer de çeşitli engellemeler ve ağır baskılarla karşılaşmıştı. 13 yıllık Mekke hayatında taraftar sayısını fazla arttıramayan Hz. Peygamber ve Müslümanlar için Mekke dışına bir yere gitmek, özgür ve güvenilir bir ortam bulmaktan başka seçenek kalmayınca, önce Habeşistan'a (iki defa) sonra da Medine'ye hicret edildi.

Mekke, Arap yarımadasının ticari ve siyasi faaliyetlerinin yürütüldüğü önemli bir yerleşim merkeziydi. Öteden beri dini bir merkez durumundaki Kabe ile büyük ve köklü Arap kabilelerinin Mekke'de oluşu, bu şehri fazlasıyla önemli kılıyordu. Mekke bu özelliğine binaen siyasi ve idari açıdan da iyi örgütlenmiş, siyasi ve idari bürokratik merkezîyetçiliği yanında özgür kabilelerden müteşekkil konfederasyon görünümündeydi.

Mekke gibi yarımada'nın diğer yerleşim merkezlerinde de Arap geleneğinin baskın karakteri kabile ruhudur. Bu durum, yarımada'nın iki büyük merkezinde de hemen hemen aynıydı. Mekke ve Taif'in birliği güçlü kabileler tarafından sağlanıyordu. Ancak Medine bu anlamda böyle bir birlikten yoksundu. Çünkü Mekke'de Kureyş, Taif'te Sakif kabilesi siyasi birliği sağlarken, Medine'de başta Evs ve Hazreç ile bu iki Arap kabilesinin müttefikleri Yahudi kabileler (Beni Kaynuka, Beni Nadir ve Beni Kurayza) arasındaki bitmez tükenmez savaş ve çekişmeler, siyasi birliğin sağlanmasına bir türlü imkan vermiyordu. Wellhausen'a göre, işte Peygamber, böylesine muztarip ve fakat siyasi birliğe muhtaç bir kabileler topluluğu olan Medine'de din ve hukuk temelinde yepyeni ve o günkü Araplar arasında hayli garip bir siyasi birlik kurmaya muvaffak oldu.¹⁴

Araştırmacılar, ittifakla Mekke ile Medine arasındaki sosyal, siyasal ve ekonomik yapısal farkın Müslümanların Medine'de tutunmasına ve burada yepyeni bir siyasal birliğin kurulmasına geniş ölçüde yardımcı olduğuna kanidirlir.¹⁵

13. Buhari, *Kefale*, 2; Müslim, *Fedailü's-Sahabe*, 204; Ebu Davud, *Feraiz*, 17.

14. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, çev. F.İşiltan, Ankara, 1963, s.2

15. Her iki merkezin yapısal özellikleri ve birbirleriyle mukayesesi için bkz. W.Montgomery Watt, *Muhammed at Mecca*, Oxford, 1953 (Hz. Muhammed Mekke'de, çev. M.R.Ayas-A.Yüksel, Ankara, 1986) ve aynı yazar, *Muhammed at Medina*, Oxford, 1953.

Medine'nin merkezi bir siyasi otoriteden yoksun olması ile sürüp giden şiddetli savaşlar, Peygamber'in buraya gelişini kolaylaştırmıştı.

Merkezi bir siyasi otoritenin olmayışı sosyal hayat ve savunma alanında da kendini gösteriyordu. Ortak savunmanın olmadığı Medine (eski ismiyle Yesrib)'de her kabile kendine ait müstahkem bir hisar inşa etmişti. Her bir kabilenin savunma masrafları ortak bir sandık tarafından karşılanıyordu. Arap kabileleri ise “kan diyetleri”nin karşılanması amacıyla bir tür sosyal sigorta kurmuşlardı. Yahudilerin elinde Tevrat olmakla birlikte, kimsenin ve bütün kabileler arasındaki ilişkileri düzenleyen yazılı bir hukuk yoktu. İhtilaflar çoğunlukla örfi teamüller esas alınarak ve hakemler tarafından çözüldü. Ne var ki, hakemlerin kararını destekleyecek somut hukuki müeyyidelerin olmayışı ile çoğunlukla güçlülerin kararları tanımayışları, adaletsizliklerin sürüp gitmesine yol açıyordu.

Eğitim seviyesi ve okuma-yazma oranının hayli düşük olduğu Medine'de Yahudiler, İbrani alfabesiyle Arapça konuşup yazıyorlar, dini ibadetlerini ve çocuklarına verdikleri öğretimi “Beytü'l-Medaris” denen yerde yapıyorlardı. Araplar ise bu sınırlı imkandan da yoksundular ve esasında kitapları olmadığı için Yahudiler karşısında ezik duygular içindeydiler.

Medine'yi oluşturan iki etnik ve dini grup, yani Araplar ile Yahudiler iki ayrı ve homojen topluluk durumunda değildiler. İlginçtir, Araplar ve Yahudiler arasında çatışma olduğu gibi Arap kabileleri kendi aralarında ve Yahudi kabileleri de kendi aralarında savaşıp duruyorlardı. İbn Hişam'ın verdiği bilgilere göre, Yahudi Kaynuka oğullarının çoğunluğu, Arap olan Hazreçliler'in müttefiki, Nadiroğulları ve Kurayza oğullarının çoğunluğu da Arap kabilesi Evsliler'in müttefiki idiler.¹⁶ Bu kargaşa ve çatışma şehrin mimarisini dahi etkilemişti. Bazı kaynaklar 59 hisardan söz ederken, Semhudi sadece Yahudi olan 20 ayrı kabile ismi sayar.

Ancak asıl büyük savaşlar iki Arap kabilesi Evs ve Hazreç arasında sürüyordu. Tarihçiler, “Buas” adını verdikleri bu şiddetli savaşların 120 yıl sürdüğünü kaydederler. Esv şehrin güneyinde, Hazreç kuzeyinde ikamet ediyordu. İbn Neccar, Araplar'ın 13 hisarından söz eder. Aslında Benu Kayle ortak kökende birleşen ve fakat sonra bölünen bu iki kabile arasındaki şiddetli savaşlar bütün Medine ve çevresini de tam bir kaosu içine düşürmüş, güvenliği ortadan kaldırmış ve tabii herkeste genel bir bıkkınlık duygusu uyandırmıştı.

Hicret'e takaddum eden günlerde Medineliler, merkezi bir otoritenin bu çatışmalara bir son vereceğini düşünmeye başladılar ve hatta Abdullah İbn Ubeyy'i başlarına kral yapmak istediler. Medineliler, Bizans ve Sasanelerle yakın temas halinde olduklarından, muhtemelen katı bir monarşinin her türlü kaosu önüne geçebileceği fikrini buralardan almış olabilirler. Ne var ki, Abdullah İbn Ubeyy, zaaf sahibi, muhteris ve dar görüşlü bir insandı ve en önemlisi kendisi de bir Medineli idi. Medine'deki derin iç çelişkiler, onun güç ve yeteneklerini fazlasıyla aşırıyordu.¹⁷

Yukarıda da değindiğimiz gibi Medine'nin merkezi bir siyasi otoriteden yoksun olması ile sürüp giden şiddetli savaşlar, Peygamber'in buraya gelişini kolaylaştırmıştı. Nitekim, sonraları Hz. Aişe şunları söyleyecekti:

“Yevm-u Buas (Evs ve Hazreç arasındaki savaş), Allah'ın, elçisi Muhammed'e bir armağanıydı. Resûlullah geldiğinde (Medine ahalisi) gruplara bölünmüş, ileri gelenleri öldürülmüş veya yaralanmışlardı. Allah,

16. Hamidullah, I, 177-199

17. Dr. S.Ahmed el-Ali, *ed-Devletu fi Abdi'r-Resul*, Irak, 1988, I, 24.

Hicret'le birlikte ve bu gelişmelerden sonra Medine'de üç ana toplumsal blok ortaya çıkmış oldu: Müslümanlar, Yahudiler ve Müşrik Araplar.

onların İslâm'a girmesiyle Elçisi'ne lütufta bulunmuş oldu.”¹⁸

İşte Peygamber ve Mekkeli Müslümanlar, Medine'ye hicret ettikleri zaman (m.622). Medine böylesine kaotik bir durum arz ediyordu.

III. Vesikaya Taraf Topluluklar

Medine'ye gelir gelmez Peygamber'in ilk yaptığı işlerden biri, yeni gelen muhacirleri yerleştirmek, onların ve ailelerinin gündelik (rutin) ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli tedbirleri almak oldu. Bu amaçla Medineli Müslümanlar (Ensar) ile Mekkeli Müslümanlar (Muhacirler) arasında sosyal ve ekonomik bir dayanışma ve yardımlaşma ilişkisini tesis etti. Buna “muahat = kardeşleşme” adı verildi. Hicret'in ilk günlerinde bu kardeşleşme organizasyonuna 45'i Ensar'dan, 45'i Muhacirlerden olmak üzere 90 kişi katıldı. Kaynaklarımız bu ilk teşebbüste birbiriyle kardeş olmayan tek bir muhacirin kalmadığını yazar.¹⁹

Öyle ki kardeşleşme, aralarında kan, akrabalık ve kabilevi bağ olmadığı halde onları birbirine mirasçı bile kıldı. Deyim yerindeyse komünal bir hayat biçimi geliştirildi. Hicret'in 5. ayında kardeşleşmeye katılan ailelerin sayısı 186'a çıkmıştı.²⁰ Gelen her bir aileyi, Medineli bir aile yanına alıyor, zirai ve ticari hayatına, ev geçimine ortak kılıyordu. Hatta kimi Medineliler, eğer arzu ediyorlarsa birden fazla evli oldukları eşlerini boşayıp bekar Muhacirler'e nikahlayabileceklerini teklif ettiler.

Bir ara Ensar, sahip oldukları hurmalıklarını da Muhacirler'le bölüşmek istedi. Ancak durumun düzelme yönünde bir gelişme gösterdiğini gözleyen Peygamber, bunun yerine zirai ortaklık yapmalarını teklif etti ve “Sulama işini Muhacirler üzerine alsın, sonra aranızda ürünü bölüşün” dedi.²¹ Yine de de Ensar, Muhacirleri birer ev sahibi yapmak için arsa, arazi ve hurmalıklarının fazlasını onlara hibe ettiler.

Kaynaklar, bu kardeşleşmenin sürdürüğünü, ancak miras hükmünün kimine göre Bedir'den sonra (*Enfal*, 75), kimine göre de h.3 yıl Şevval ayında yani Uhud savaşından sonra son bulduğunu yazar.

Hicret'le birlikte ve bu gelişmelerden sonra Medine'de üç ana toplumsal blok ortaya çıkmış oldu: Müslümanlar, Yahudiler ve Müşrik Araplar.

Müslüman blok, Mekkeli Muhacirler ve Medineli Evs ve Hazreç'li Ensar'dan müteşekkildi. Bu türden toplumsal yapılanma bütün Arap yarımadasının kadim geleneğine yabancıydı. Çünkü geleneksel kabile hayatında, toplumsal örgütlenme kan ve akrabalık bağına dayalı iken, ilk defa Medine'de coğrafi, etnik ve kültürel kökeni birbirinden farklı insanlar bir araya gelerek kendilerini ayrı bir sosyal blok (camia) olarak tanımlıyorlardı. Sonraları buna Romalı Süheyl, İranlı Selman, vb. eklenecekti. Nitekim Medine Vesikası'nın 2. maddesi bu sosyal bloku din ve hukuk temelinde “diğer insanlardan ayrı bir ümmet” olarak zikredecektir.

Ancak kuşkusuz Medine, Müslümanlardan ibaret değildi. Onun kadim sakinleri Yahudiler ve Müslümanlığı kabul etmemiş Araplar da vardı. İşte

18. Buhari, 5/44; İbn Hişam, I, 183

19 İbn Sa'd (öl. 230), Tabakat, Leyden, 1904-12, I, böl. 2

20 Hamidullah, I, 181

21 Buhari, 3/67; M.Asım Köksal, İslam Tarihi, İstanbul, 1981, I, 95

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in önünde bütün bu sosyal blokları anlaştırtıp birleştirmek ve bir arada yaşamanın formülünü bulmak gibi önemli bir sorun vardı.²² Peki bu nasıl yapacaktı?

Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Muhammed, Medine'nin sosyal, dini ve demografik yapısını ortaya çıkarmakla işe başladı. Ve bu amaçla, o günkü gelenekler için hayli yabancı olan bir teşebbüse girilerek nüfus sayımı yaptırdı. Medine Vesikası gibi bu ilk nüfus sayımının yapılması ve şehir sakinlerinin tek tek (erkek, kadın, çocuk, yaşlı) bir deftere yazılmasına da ilk defa rastlanıyordu. Bu teşebbüsün Araplar için "yeni ve garib" olduğunda kuşku yoktu. Huzeyfe'den gelen bir nakle göre:

"Allah'ın Elçisi bize:

- Din olarak İslâm'ı seçen ve Müslüman olan kimselerin isimlerini (tek tek) yazıp getiriniz" dedi. Biz de O'na 1500 kişinin ismini yazıp getirdik."²³

Nüfus sayımı sonucunda Medine'de 10 bin kişinin yaşadığı, bunlardan 1.500'ünün Müslüman, 4.000'in Yahudi ve 4.500'ünün Müşrik Arap olduğu anlaşılmıştı.

Peygamber, ikinci bir adım attı, Medine'nin doğal şehir sınırlarını tayin etti ve dört bir köşeye birer işaret koyarak bir "Site-Devlet" in toprağını belirlemiş oldu ki, bu sınırlar içinde kalan bölge Vesika'nın 39. maddesinde "Yesrib (Medine) vadisi içindeki alan (cevf), korunmuş (haram)" olarak yer alacaktır.

Tabiatıyla Müslümanlar bu teşebbüsten memnundular, Yahudiler de bu sosyal ve siyasal organizasyondan memnun görünüyorlardı; ancak Medineli Müşrikler huzursuzdular, geleceklerini tehdit altında görüyorlardı.²⁴ Bunun nedenini anlamak zor değildi; çünkü Peygamber ve arkadaşları Mekke'li müşriklerin tahammülsüz baskılarına dayanamayarak hicret etmek zorunda kalmışlardı. Onun Kureyş müşrikleri ile diğer müşrikler (bu arada Medineliler)le arasının iyi olacağı düşünülemezdi. Kaldı ki, hicretin hemen ardından, Mekke'den Kureyş'in Müslümanların peşini bırakmayacağı ve yakın bir gelecekte Medine üzerine askerî bir sefer düzenleyeceği yolunda haberler gelmeye başlamıştı. Böyle bir savaş ortamında Medineli müşriklerin durumu ne olacaktı? Kureyş onlara "Niçin Muhammed'i kabul ettiniz?" diye çıkmaz veya muhtemel bir karşılaşmadan önce Müslümanlarla aralarında bir çatışma çıkmaz mıydı? Ortada fiili bir durum vardı. Böyle bir konjunktürde nasıl bir arada yaşanacaktı?

Hz. Muhammed (s.a.v.) bir yandan hicret eden Mekkelilerin yerleştirilmesi ve yeni çevreye intibaklarıyla uğraşırken, diğer yandan Yahudi ve Müşrik Araplara güven vermeye çalışıyor, niyetinin Medine üzerinde mutlak bir egemenlik kurmak olmayıp yeni dini cemaatinin güven içinde yaşamasını ve dinlerini yayma imkanlarını sağlamak olduğunu söylüyordu. Esasında daha Mekke'de iken vahylerde geçerli bir politika olarak "Sizin dininiz size, benim dinim bana" (*Kafirun*, 6) ilkesi benimsenmişti. Ancak Kureyş, bu çok dinli çoğulcu projeyi reddedip Peygamber'e din tebliğinde

Hz. Muhammed, Medine'nin sosyal, dini ve demografik yapısını ortaya çıkarmakla işe başladı. Ve bu amaçla, o günkü gelenekler için hayli yabancı olan bir teşebbüse girilerek nüfus sayımı yaptırdı.

22. A.Himmet Berki-Osman Keskioglu, *Hatemül-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*, 7. Bsk. Ankara, 1978, s.204; S.M. Ahmed Nedvi-S.S.Ansari, *Asr-ı Saadet*, çev. A.Genceli, İstanbul, 1985, I, 64

23. Buhari, 56/181, No:1; M.Tayyib Okiç, *İslamiyette İlk Nüfus Sayımı*, A.Ü.İlahiyat Fakül. Dergisi, Ankara, 1958-9. VII, 11 vd.

24. S.M. Ahmed Nedvi-S.S.Ansari, I, 64

Hz. Muhammed (asm), Enes bin Malik'in evinde Müslüman blokun liderleriyle olduğu kadar, Müslüman olmayan Medineli diğer sosyal blok temsilcileriyle de durumu istişare etti.

engeller çıkarmış, Müslüman olmak isteyenlere ağır baskılar ve işkenceler uygulamıştı.

Dolayısıyla Peygamberin izlediği stratejide hiçbir değişiklik yapmak gerekmezdi. Bu durumda Medine'deki hayatı, Mekke'de inen vahyin toplumsal, hukuki ve kurumsal düzeyde bir açılımı, Mekke'deki vizyonun Medine pratiğine taşınması olacaktı; nitekim öyle oldu. Yani, dini ve hukuki özerklik temelinde çoğulcu bir toplumsal projeyi hayata geçirerek, herkese ve her topluluğa bir arada yaşamanın mümkün yollarını göstermek. Elbette dini tebliğ devam edecekti; ama hiç kimse zor ve baskı altına alınarak başka bir dine girmeye mecbur edilmeyecek, din değiştirenler Mekke'de olduğu gibi herhangi bir engelle karşılaşmayacaktı.

Medine'ye geliştikten sonra önce Medineli Ensar ile Mekke'den gelen Muhacir ailelerin başkanlarının (Nakib) katıldığı büyük bir kardeşleşmenin (Muâhât) hukuki temelini oluşturan hükümler görüşüldü. İşte Medine Vesikası'nın ilk 23 maddesi, bu toplantıda tespit edilmiş olup yeni Müslüman blokun sosyal ve hukuki ilişkilerini yazılı hükümlere bağlamaktadır.

Bu iş tamamlandıktan sonra, Hz. Muhammed (asm), Enes bin Malik'in evinde Müslüman blokun liderleriyle olduğu kadar, Müslüman olmayan Medineli diğer sosyal blok temsilcileriyle de durumu istişare etti. Ve anlaşılan bu sefer Binti Haris'in evinde toplanarak yeni bir "Şehir-Devlet" yapısını ortaya çıkaran temel ilkeler üzerinde anlaştılar. Bu yeni "devletin anayasası" yazılı bir biçimde tespit edilip vazedildi ki bu metin şu anda elimizde bulunan Vesika'dır.

IV. Vesika: Tam metin

Şimdi konunun daha iyi anlaşılması için Vesika'nın hükümlerine yakından bakalım.

Bismillahirrahmanirrahim.

(1) Bu kitap (yazı), Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli mü'minler ve Müslümanlar ve bunlara tabi olanlarla yine onlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir).

(2) İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (cami'a) teşkil ederler.

(3) Kureyş'den olan Muhacirler, kendi aralarında âdet olduğu vechile kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler ve onlar harp esirlerinin fidyei necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre ödemeye iştirak edeceklerdir.

(4) Benû Avf'lar kendi aralarında âdet olduğu vechile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye iştirak edeceklerdir ve (Müslümanların teşkil ettiği) her zümre (taife), harp esirlerinin fidyei necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyye iştirak edeceklerdir.

(5) Benû Hârisler, kendi aralarında âdet olduğu vechile evvelki, şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necatını, mü'minler arasında iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyye iştirak edeceklerdir.

(6) Benû Saide'ler, kendi aralarında âdet olduğu vechile, evvelki şekiller

altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerinin fidyei necatını, mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

(7) Benû Cuşem'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerinin fidyei necatını, mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

(8) Benû'n-Neccâr'lar kendi aralarında âdet olduğu vechile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necatını, mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

(9) Benû Amr İbn Avflar, kendi aralarında âdet olduğu vechile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necatını, mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

(10) Benû'n-Nebî'ter, kendi aralarında âdet olduğu vechile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necatını, mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

(11) Benû'l-Evs'ler, kendi aralarında âdet olduğu vechile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necatını, mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

(12) Mü'minler kendi aralarında ağır malî mes'uliyetler altında bulunan hiç kimseyi (bu halde) bırakmayacaklar, fidyei necat veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve makul bilinen esaslara göre vereceklerdir.

(12/B) Hiçbir mü'min diğer bir mü'minin mevlasına (kendisi ile akdi kardeşlik rabitası kurulmuş kimse) mümâna'at edemez (Diğer bir okunuşa göre: Hiçbir mü'min diğer bir mü'minin mevlası ile, onun aleyhine olmak üzere bir anlaşma yapamayacaktır.)

(13) Takvâ sahibi mü'minler, kendi aralarında mütecâvize ve haksız bir fiil ikânı tasarlayan yahut bir cürüm yahut bir hakka tecavüz veyahut da mü'minler arasında bir karışıklık çıkarma kasdını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evladı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

(14) Hiçbir mü'min bir kafir için, bir mü'mini öldüremez ve bir mü'min aleyhine kafire yardım edemez.

(15) Allah'ın zimmeti (himaye ve temînâtı) bir tekdir; (mü'minlerin en ehemmiyetsizlerinden birinin tanıdığı himaye) onların hepsi için hüküm ifade eder. Zira mü'minler, diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlâsı (kardeşi) durumundadırlar.

(16) Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara murarız olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardım ve müzaheretimize hak kazanacaklardır.

(17) Sulh, mü'minler arasında bir tekdir, Hiçbir mü'min Allah yolunda girişilen bir harpde, diğer mü'minleri hariç tutarak, bir sulh anlaşması akdedemez; bu sulh, ancak onlar (mü'minler) arasında umumiyet ve adalet

Mü'minler kendi aralarında ağır malî mes'uliyetler altında bulunan hiç kimseyi (bu halde) bırakmayacaklar, fidyei necat veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve makul bilinen esaslara göre vereceklerdir.

“Takva sahibi mü'minler, en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar.”

esasları üzere yapılacaktır.

(18) Bizimle beraber harbe iştirak eden bütün (askeri) birlikler, birbirleriyle münavebe edeceklerdir.

(19) Mü'minler, birbirlerinin Allah yolunda (uğrunda) akan kanlarının intikamını alacaklardır.

(20) “Takva sahibi mü'minler, en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar.”

(20/b) Hiçbir müşrik, bir Kureyşlinin mal ve canını himayesi altına alamaz ve hiçbir mü'mine bu hususta engel olamaz (yani Kureyşliye hücum etmesine mani olamaz).

(21) Herhangi bir kimsenin, bir mü'minin ölümüne sebep olduğu katil delillerle sabit olur da maktulün velisi (hakkını müdafaa eden) rıza göstermezse, kısas hükümlerine tabi olur; bu halde bütün mü'minler ona karşı olurlar. Ancak bunlara, sadece (bu kaidenin) tatbiki için hareket etmek helal (doğru) olur.

(22) Bu sahife (yazı)nın muhteviyatını kabul eden, Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanan bir mü'minin bir katile yardım etmesi ve ona sığınacak bir yer temin etmesi helal (doğru) değildir; ona yardım eden veya sığınacak bir yer gösteren Kıyamet Günü Allah'ın lanet ve gazabına uğrayacaktır ki o zaman artık kendisinden ne bir para tediyesi ve ne de bir taviz alınacaktır.

(23) Üzerinde ihtilafa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir.

(24) Yahudiler, mü'minler gibi, muharebeye devam ettiği müddetçe (kendi harp) masraflarını karşılamak mecburiyetindedirler.

(25) Benû Avf Yahudileri, mü'minlerle birlikte [İbn Hişam'da bu, “ma'a” (=ile) olarak, Ebu Ubeyd'de ise “min” (=den) olarak zikredilir] bir ümmet (:cami'a) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, mü'minlerin dinleri kendilerinedir. Buna gerek mevlaları ve gerekse bizzat kendileri dahildirler.

(25/B) Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikab eder veya bir cürüm ikâ eder, o sadece kendisine ve aile efradına zarar (vermiş) olacaktır.

(26) Benû'n-Neccâr Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara sahip olacaklardır.

(27) Benû'l-Hâris Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara sahip olacaklardır.

(28) Benû Sa'ide Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara sahip olacaklardır.

(29) Benû Cuşem Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara sahip olacaklardır.

(30) Benû'l-Evs Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara sahip olacaklardır.

(31) Benû Sa'lebe Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara sahip olacaklardır. Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikab eder veya bir cürüm îka eder, o sadece kendini ve aile efradını zarardide etmiş olacaktır

(32) Cefne (ailesi) Sa'lebenin bir kolu (batn) dur; bu bakımdan Sa'lebe'ler gibi mülahaza olunacaklardır.

(33) Benû's-Şuteybe de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara sahip olacaklardır. (Kaidelere) muhakkak rivayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır.

(34) Sa'lebe'nin mevlaları, bizzat Sa'lebeler gibi mülâhaza olunacaklardır.

(35) Yahudilere sığınmış olan kimseler (Bitane), bizzat Yahudiler gibi mülâhaza oluncaktır.

(36) Bunlar (Yahudiler)'dan hiçbir kimse (Müslümanlarla birlikte bir askerî sefere), Muhammed'in müsaadesi olmadan çıkamayacaktır.

(36/B) Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilemeyecektir. Muhakkak ki bir kimse bir adam öldürecek olursa neticede kendini ve aile efradını mes'uliyet altına sokar; aksi halde haksızlık olacaktır (yani bu kaideye rivayet etmeyen bir kimse haksız vaziyette olacaktır). Allah bu yazıya en iyi rivayet edenlerle beraberdir.

(37) (Bir harp vukuunda) Yahudilerin masrafları kendi üzerine ve Müslümanların masrafları kendi üzerinedir. Muhakkak ki bu sahifede (yazıda) gösterilen kimselere harp açanlara karşı, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Onlar arasında hayırhahlık ve iyi davranış bulunacaktır. (Kaidele-re) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareketler olmayacaktır.

(37/B) "Hiçbir kimse müttefikine karşı bir cürüm îka edemez: Muhakkak ki zulmedilene yardım edilecektir."

(38) Yahudiler Müslümanlarla birlikte, beraberce harp ettikleri müddetçe masrafta bulunacaklardır.

(39) Bu sahifenin (yazının) gösterdiği kimse lehine Yesrib vadisi dahili (cevf), haram (mukaddes) bir yerdir.

(40) Himaye altındaki kimse (carr), bizzat himaye eden kimse gibidir; ne zulmedilir ve ne de (kendisi) cürüm îka edecektir.

(41) Himaye verme hakkına sahip kimsenin izni müstesna, bir himaye hakkı verilemez.

(42) Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler arasında zuhurundan korkulan bütün öldürme yahut münazaa vak'alarının Allah'a ve Resûlullah Muhammed'e götürülmeleri gerekir. Allah bu sahifeye (yazıya) ve kuvvetli ve en iyi riayet edenlerle beraberdir.

(43) Ne Kureyşliler ve ne de onlara yardım edecek olanlar, himaye altına alınmayacaklardır.

(44) Onlar (=Müslümanlar ve Yahudiler) arasında, Yesrib'e hücum edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır.

(45) Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlar tarafından) bir sulh akdetmeye veya bir sulh akdine iştirake davet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdedecekler veya ona iştirak edeceklerdir. Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlara) aynı şeyleri teklif edecek olurlarsa, Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı haklara sahip olacaklardır; din mevzuunda girişilen harp vak'aları müstesnadır.

(45/b) Her bir zümre, kendilerine ait mıntıkadan (gerek müdafaa ve gerekse sair ihtiyaçlar hususunda) mes'uldür.

(46) Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar, aynı şekilde Evs Yahudilerine, yani onların mevlalarına ve bizzat kendi şahıslarına, bu sahifede yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakarlık ile tatbik olunur. (Kaidele) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır. Ve haksız şekilde kazanç temin eden-

"Hiçbir kimse müttefikine karşı bir cürüm îka edemez: Muhakkak ki zulmedilene yardım edilecektir."

Enes'ten ve diğer
kanallardan
gelen bilgiler,
Vesika'nın
karşılıklı
görüşmeler
sonucunda ve
bir toplumsal
mutabakat
ürünü şeklinde
ortaya çıktığını
göstermektedir.

ler, sadece kendi nefesine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede (yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riayet edenlerle beraberdir.

(47) Bu kitap (yazı) bir haksız fiil ika eden veya cürüm işleyen (ile ceza) arasına engel olarak giremez. Kim ki bir harbe çıkar, emniyette olur veya kim ki Medine'de kalırsa yine emniyet içindedir; haksız bir fiil ve cürüm ikai halleri müstesnadır. Allah ve Resûlullah Muhammed himayetlerini, (bu sahifeyi tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza eden kimseler üzerinde tutacaklardır.*

V. Kurucu ilkeler

Muhammed Hamidullah'a göre, "bu anayasa, ilk İslâm Devleti'nin Anayasası olmasından başka, aynı zamanda yeryüzünde bir devletin vazettiği ilk yazılı anayasa olma özellik" ve ayrıcalığına da sahiptir.²⁵ İtalyan tarihçi Caetani, "anayasa" tabirini kullanmadan "vesika" der ve şunları ekler: "Bu vesika Muhammed Peygamber'in kitabıdır ki, bunu yazan (veya yazdıran) Muhammed'in kendisinden başkası değildir. Diğerleri, yani Müslümanlar, Yahudiler ve Müşrikler buna katılmışlardır."²⁶ Caetani'nin bu sözlerinden, Peygamber'in kendi başına hazırladığı bir metni diğerlerine dikte ettirdiği veya bir emr-i vaki durumu yaratıp onlara onaylattığı sonucunu çıkarmamak lazım. Enes'ten ve diğer kanallardan gelen bilgiler, Vesika'nın karşılıklı görüşmeler sonucunda ve bir toplumsal mutabakat ürünü şeklinde ortaya çıktığını göstermektedir.

Doğrusu da budur. Çünkü Mekke'den ve gece yarısı gizlice çıkıp Medine'ye göç etmiş, üstelik bütün taraftarları genel şehir nüfusunun yüzde 15'ini geçmeyen bir insanın, tamamen kendi istek ve arzularına ya da gelecekteki çıkar hesaplarına hizmet edecek bir sözleşme metnini, kendisinden sayıca ve silahça daha güçlü kimselere kabul ettirmesi düşünülemez. Bu hiç de akla yatkın görünmüyor.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in karşılıklı görüşmeler sonucunda ve odaya esasına dayalı hazırladığı bu toplumsal sözleşmenin kabulünü sağlayan esaslı faktörlerden biri, 120 yıldır savaş ve düşmanlıklarla yorgun ve bitkin düşen Medine'nin bizzat içinde bulunduğu kaotik ve güvensiz durumdur. Medine adeta kendine bir kurtarıcı beklemektedir. Kendi başına ve varolan sosyal güçlerle barış ve istikrar sağlayacak siyasal ve toplumsal bir formül bulamıyor. Medine savaşlarla iktisadi bakımdan sürekli gerilerken, yine de yeni çatışmalara gebe bir görünümündedir. İşte tam da böyle kritik bir dönemde yabancı kökenli biri çıkıp bütün gruplara birlikte ve ortak yaşamının yollarını gösteriyor, herkesi hukuk temelinde, "neysen olsun" ilkesine göre var olmaya çağırıyor.

Vesika'da yaralama, öldürme, kan diyetleri, fdiye-i necat vb. terim ve maddelerin sıkça yer alması, uzun yıllar iç savaşlarla sarsılmış ve bitkin düşmüş bir toplumun normal konjunktürünü yansıtır. O günün ivedi sorunu, çatışmalara bir son verilmesi ve taraflar arasında adalet ve hakkaniyet esas-

25. Hamidullah, I, 189

26. Caetani, III, 112

* Metin Prof. Dr. Salih Tuğ tarafından çevrilmiştir. Bkz. Hamidullah, İslam Peygamberi, (5. bsk. İstanbul, 1991), I, 206-210.

larına uygun bir arada yaşamanın formülünün bulunmasıydı. Bu yönüyle Vesika, oldukça dönemsel bir nitelik taşır. Ancak onun dönemselliği ve altına imza atan insanların sayısının azlığı, kurucu ilkeleri yönünden önemsiz bir konudur.

İkinci önemli nokta, böyle bir proje sayesinde kimsenin kimse üzerinde baskı kurmaya kalkışmadan başkalarını doğal bir realite kabul etmesi ve onun yaşama ve düşünme biçimine saygı göstermesinin yasallaşması ve hukukun teminatı altına alınmasıdır.

Göz önünde tutulması gereken bir nokta da şudur: Medine Vesikası, bütün sosyal bloklar açısından “hakimiyet” değil “katılım” temelinde bir toplumsal projeyi öngörür. Vesika'nın çizdiği proje çerçevesinde Müslümanlar, özgür insanlar olarak Allah ve Hz. Muhammed'in gösterdiği istikamette ve güven içinde yaşayacak ve dinlerini tebliğ edeceklerdir. Aynı haklar Yahudiler ve diğerleri için de geçerlidir.

Burada Vesika'dan çıkarabileceğimiz ilk kurucu ilkenin altını çiziyoruz:

Doğru, adil, hukuka saygılı ve insanlar arasında gerçek barış ve istikrarı amaçlayan ideal bir projenin, farklı gruplar (dini, hukuki, felsefi, siyasi vs.) arasında bir sözleşme temelinde ortaya çıkması gerekir. Sözleşmenin hazırlanması esnasında sosyal blokların kendileri veya temsilcileri hazır bulunmalı, özgür bir ortamda ve karşılıklı görüşme ve tartışmalarla sözleşmenin hükümleri (temel yasalar) tespit edilmelidir.

Toplumsal hayata katılan gruplar heterojen olduklarından, her bir madde bir örtüşme noktasını teşkil etmeli ve oydaşma yoluyla tespit edilmelidir. Her örtüşme maddesi sözleşmenin bir hükmünü oluşturur ve anlaşmazlık konusu her madde de grupların kendilerine terk edilir. Örtüşme sözleşme alanına, farklılık özerk alana aittir. Bu, birlik içinde zengin farklılık, yani sahici çoğulculuktur.

İkinci kurucu ilke hakimiyet'in değil, katılım'ın hareket noktası seçilmesidir. Çünkü totaliter ve üniter bir siyasal yapıda farklılıklar kabul edilemez. Medine Vesikası, Müslüman ve Yahudileri kabile kabile (tek tek) zikreder. Müşriklere de ayrı bir madde değinir. (Md. 20/B). Muhacirler, Ensar, Benu Avf, Benu Harisler, Benu Saide, Benu Cuşem, Benu'n-Neccar, Benu Amr İbn Avf'lar, Benu Nebit ve Benu'l-Evs... (Md. 1-11). Yine Saide, Benu Cuşem, Benu'l-Evs, Benu Sa'lebe, Cefne, Benu Şuteybe (Md. 25-33), kabilelerini ve onların mevlalarını ayrı ayrı zikreder.

Mevla, kan ve akrabalık bağı olmaksızın bir kabileye bağlı veya onunla anlaşmalı olan kabile, aşiret veya topluluktur. Bu demek oluyor ki, ismiyle ve imzasıyla sözleşmeye taraf olan her bir sosyal blok, kendisine bağlı diğer toplulukları da temsil etmekte ve aynı hak ve sorumlulukları onlara da tanımaktadır. Bu şu anlamda gelir: Vesika'da ismi olmasa ve hatta görüşmelere katılmış olmasa dahi, anlaşmaya taraf olan bir kabile ile -daha önceden- anlaşmalı olan bir kabile veya aşiret de dolaylı yollardan Vesika'ya ve genel hükümlerine katılmış sayılmaktadır ki, İslâmiyet'ten önce var olan kadim Arap geleneği bunu gerekli kılmaktadır. Ancak 20/B maddesi müşriklere ilgili özel hükümler getiriyor ve 43. md. ile destekleniyor. Bu da Medineli Müşriklere'in Mekke'li Müşriklere'le her türlü siyasi ve askeri ilişki kurmalarına engel teşkil etmek içindir. Esasında Medineli Müşriklere de

*Medine Vesikası,
bütün sosyal
bloklar açısından
“hakimiyet”
değil “katılım”
temelinde bir
toplumsal projeyi
öngörür.*

*Her bir dinî
ve etnik grup
kültürel ve hukuki
tam özerkliğe
sahiptir. Yani din,
yasama, yargı,
eğitim, ticaret,
kültür, sanat,
gündelik hayatın
düzenlenmesi
vb. alanlarda
herkes ne ise öyle
olacak ve kendini
tanımladığı
hukukî ve kültürel
standartlar içinde
ifade edecektir.*

Mekkelilerle ittifak kurma arzusunu taşıyorlar, hatta başlarına bir tehlike gelir diye çekiniyorlardı. Ama onlar da, diğerleri gibi 39. md. de belirtilen Site'nin alanı içinde her türlü hak ve özgürlüklere sahip olmak istiyorlardı, Vesika bu hakkı talebi de hukuki bir teminat altına almaktadır. Nitekim, Mekkelilerle girilen Bedir ve Uhud savaşlarından sonra da, Vesika'ya taraf Müşrikler'in Medine'de yaşamaya devam ettiklerini ve Müslümanlarla Medine'de yaşamaya devam ettiklerini ve Müslümanlarla aralarında çatışmaya dönüşecek ciddi sorunlar çıkmadığını biliyoruz.

Kabilelerin bir bir zikredilmesi, toplumda var olan dinî ve etnik toplulukların kimliklerini tanımak ve belgelemek içindir. Muhtemelen, kabile liderleri bunu özellikle talep etmişlerdir.

Bundan şu sonuç çıkar: Her bir dinî ve etnik grup kültürel ve hukuki tam özerkliğe sahiptir. Yani din, yasama, yargı, eğitim, ticaret, kültür, sanat, gündelik hayatın düzenlenmesi vb. alanlarda herkes ne ise öyle olacak ve kendini tanımladığı hukukî ve kültürel standartlar içinde ifade edecektir. Söz konusu dinî ve hukukî özerkliğin teminatı, "Yahudilerin dinleri kendilerine, mü'minlerin dinleri kendilerinedir. Buna gerek mevlaları ve gerekse kendileri dahildirler" diyen 25. maddedir.

42. Madde'de zuhurundan korkulan ihtilafların Hz. Muhammed'e götürülmesini öngören hüküm, gerek Kur'an'dan (Bkz. Maide, 42 vd.) gerekse Hadis ve Siyer kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla, Yahudiler tarafından teklif edilmiştir. Daha önce de değindiğimiz nedenlerle, Medine'deki katolik durum, kabileler arasındaki karşılıklı güveni sarsmıştı. Bu madde ile, gruplar, kendi aralarında çıkan ihtilafları çözemedikleri zaman, davayı bir "üst yargı makamı"na götürmek üzere kendi aralarında anlaşılıyorlar. Bu üst yargı makamı da doğrudan güvenilir, tarafsız ve Medine dışından gelmiş Hz. Muhammed'tir. Kur'an, Peygamber'e eğer isterse onların davalarına bakabileceği yetkisini veriyordu. (Maide, 42). Bunun üzerine Peygamber de, kendisine başvurdukları her seferinde onları muhayyer bıraktı ve önce şunu sordu:

"Size neye göre hüküm vermemi istersiniz, Kur'an'a göre mi, yoksa Tevrat'a göre mi?"

Bu düzenlemede Peygamber, bir "Hakim" değil, bir "Hakem" konumundaydı. Peygamber'in "hakemlik" vasfı Maide süresinin 43. ayetiyle teyid edilmektedir. Eklemek lazım ki, gayri müslimlerin davalarına bakma veya onları kendi mahkemeleri ve hukuklarıyla başbaşa bırakma teamülü o günden beri zımmî hukukun bir parçası olmuş ve bu uygulama Osmanlılar'ın son dönemlerine kadar sürmüştür.

Burada bir kurucu ilke daha ortaya çıkmaktadır: Çoğulcu bir toplumda tek değil, birçok hukuk sistemi aynı anda geçerli olabilir ve tabii eğer bloklar arasında çatışan hukuklar dolayısıyla ihtilaflar doğarsa -ki doğar- bu durumda ya tarihte görüldüğü gibi, bu türden davalara özel mahkemeler bakar veya bütün hukuk topluluklarının hukuk temsilcilerinden oluşmuş üst mahkemeler'in kurulması cihetine gidilir. Buna göre, çatışan hukuk sistemleri karşısında mağduru hukuk seçmede özgür bırakmak en iyi çözümdür; İslâm hukuku açısından bu mümkündür.

Vesika'nın 23. maddesi Peygamber'i Müslüman sosyal blok üzerinde

mutlak hakim kılar. Bu doğal bir durumdur; çünkü Müslümanlar ona biat etmekle, zaten ona bağlanmayı daha başında kabul etmişlerdir. Bu, aynı zamanda ibadeti, dini ve hukuku birbirinden ayırmayan İslâmî temel varsayımına uygun bir tutumdur.

Bu maddelerin kurucu ilkesi, İslâmiyet'in sadece Müslümanları bağlayan bir din olduğu gerçeğinin altını çizer.

İslâmî modelin totaliter olduğunu öne sürenler, bu gerçeğin yeterince farkında değiller. Çünkü eğer insanlar, özgür bir din tercih etme haklarına sahip ise, hukuk ve sosyal hayat biçimlerinin de din ve düşüncelerine uygun olması bir zorunluluktur. Bu durumda İslâm dinî ve hukuku, Müslümanları bağlar, diğerlerini kapsayıp bağlamaz ve gayr-ı müslimlerden bu hukuka göre davranmaları istenmez. Öyle ki bir rivayete göre Hz. Ömer, başını örten gayr-ı müslim bir cariyenin bu davranışından memnun olmamış ve başörtüsünün İslâmiyet'i bir bütün kabul edenler için amir bir hüküm olduğunu belirtmiştir.

Vesika ise objektif hükümleriyle bütün dinî ve sosyal blokların üstündedir. Yani, Müslümanlar, Yahudiler ve Müşrikler onun genel çerçevesi dışına çıkamazlar.

4. ve 11. maddeler sosyal blokların özerkliğini teyid eder. Buna göre, kabileler, eskiden olduğu gibi (âdet olduğu vechile) kan diyetlerini ödeyecekler, savaş esirleri için fidye verecekler. Kendi aralarında mali mükellefiyetlere katlanacak ve bunlar ortaklaşa tespit edilecektir (Md. 3,12 ve 37.) Ancak eskiden olduğu gibi, kan ve akrabalık bağına dayalı kabile asabiyetiyle suçlular korunmayacak, biri suç işlediği zaman kabilesinin fertleri ondan sorumlu tutulmayacak, kısaca suç ve ceza bireyselleşecektir (Md. 22 ve 31/B7.) Bu bile kendi döneminde başlı başına bir devrimdi. Suçlu ve canilerin korunmadığı -ki bunlar hangi bloktan olursa olsunlar farketmez- bu yeni yapıda adalet ve güvenliğin sağlanması ortak ve sosyal bir sorumluluk mevkiine çıkartılıyor, taraflar birbirlerine karşı -aynı blokun bireyleri- sorumlu tutuluyor. (Md. 12, 13, 21). Buna bağlı olarak 12/B maddesi kişilerin, başka kişilerin mevlaları ile ve onlardan ayrı olarak anlaşma yapma imkanlarını tanıyor. Kanımca bu madde ve başka hükümler, vize verme hakkını devletten alıp, doğrudan bireylere ve gruplara veriyor.

Vesika'nın diğer hükümlerini de kısaca şöyle özetlemek mümkün:

39. Madde ile "ülke ve korunmuş sınır" kavramı getirilmiş olup, bu o günün şartlarında yeni bir şeydi. Kan ve akrabalık bağına dayalı kabile yapısı aşıyor, insanlar bloklar halinde (veya hukuk toplulukları şeklinde) daha üst bir siyasi birlik etrafında her türlü çatışma ve hukuk ihlali yasaklanıyor.

Vesika'da geçen "haram" terimi korunmuş sınır demektir ve bir siyasi birliğin toprak bütünlüğüne atf anlamına gelir. Bu siyasi birliğin Vesika'daki karşılığı "ümme't"tir (Md. 2 ve 25). Bu anlamda "ümme't", içinde Müslümanlar, Yahudiler ve müşriklerin de yer aldığı siyasi birlik demektir. Bu birlik, dinî, kültürel ve hukuki özerklik temelinde ırk, dil, din, mezhep ve etnik köken farkını gözetmeyen bir toplumsal projedir (Md. 1, 2, 16 ve 25).

İnsanlar ve topluluklar arasındaki ilişkilerde temel ahlaki esaslar ve herkesin karşı çıkamayacağı evrensel yüce idealler geçerlidir (Md. 47). Ancak bunların geçerli olabilmesi için toplumsal ilişkilerin bütünü düzenleyen

Bu maddelerin kurucu ilkesi, İslâmiyet'in sadece

Müslümanları bağlayan bir din olduğu gerçeğinin altını çizer.

İslâmî modelin totaliter olduğunu öne sürenler, bu gerçeğin yeterince farkında değiller.

Toplumsal
hayatta adaletin
tevzii, adli işlerin
yürütülmesi ve
yargı için gerekli
tedbirler alınacak
ve bu yetkiler
merkezi otoriteye
devredilip
fertlerin takdir ve
insiyatifine terk
edilmeyecektir;
bu da ortak
sorumluluklar
arasında yer
alan önemli bir
hususur

yazılı bir hukuk metninin esas alınması gerekir. Bundan dolayı Vesika, kendini “Kitap” (Md. 1, 36 ve 47) veya “Sahife” (Md. 22, 39, 42, 46 vs.) diye takdim etmektedir ki, o günün geleneksel kültüründe bu her iki terim bağlayıcılık ifade eder. Sözelimi Kur’an da kendini “kitap” olarak tanımlar, geçmiş Peygamberlere çeşitli kitap ve sahifelerin indirildiğini söyler.²⁷

Vesika, herkesi bağlayan hukukun üstünlüğüne tam riayeti öngörürken (Md. 37 ve 37/B), savaş, tek tek birey ve kabilelerden alınıp merkezi hükümete intikal ettiriliyor (Md. 17, 18). Savaş, merkezi yönetimin ortak kararıyla alınacaktır. Savaşın en önemli sebeplerinden biri dışarıdan gelecek bir saldırıya karşı ortaklaşa mukavemet etmek üzere yapılır. Böyle bir savunma savaşında anlaşmaya taraf olan gruplar mali ve askerî ortak sorumluluklar yüklenirler, hep birlikte savaşılır. (Md. 15, 18, 19 ve 24). Ancak din adına yapılacak savaşlarda ortak sorumluluk yoktur. (Md. 45). Buna göre eğer Müslümanlar, kendi dinleri için ve başkalarıyla -o da Medine dışında olmak üzere- savaşacak olurlarsa, Yahudiler ve Medineli Müşrikler onlara katılmak zorunda değildirler. Bu madde gereğince Bedir ve Uhud savaşı Medine dışında bir yerde cereyan etmiştir.

Toplumsal hayatta adaletin tevzii, adli işlerin yürütülmesi ve yargı için gerekli tedbirler alınacak ve bu yetkiler merkezi otoriteye devredilip fertlerin takdir ve insiyatifine terk edilmeyecektir; bu da ortak sorumluluklar arasında yer alan önemli bir husustur (Md. 13).

Vesika, yargı ve savunma ya da savaş ilanı gibi hususları merkezi otoriteye (devlet?) devrederken, başta yasama olmak üzere, kültür ilim, sanat, ekonomi, eğitim, sağlık vb. hizmetleri sivil topluma bırakıyor. Nitekim bu konuda daha açık görüşlere sahip Hanefi hukukçularının genel eğiliminden, yönetimin ancak vergi, yargı ve savunma türünden alanlarla sınırlı olduğunu, bunların dışında kalan diğer alanların sivil topluma ait olduğunu anlıyoruz.

Medine Vesikası'nın genel hükümlerinden başka sonuçlar da çıkartılabilir. Ama yeri burası değildir. Vesika'nın bizim için önemli tarafı, 622 yılında yazılı bir belge olarak üç ayrı dinî ve sosyal blok arasında karşılıklı görüşme ve anlaşma sonucu kaleme alınması ve uygulamaya konulmuş olmasıdır.

Ben kişisel olarak, Vesika'nın hükümlerinden hareketle bir takım soyutlama ve genellemeler yaparak bugün için referans olacak bazı kurucu ilkeler elde edilebileceğini düşünüyorum ve bu kurucu ilkelerin son tahlilde çoğulcu bir toplumsal projeye dayanak olabileceğine inanıyorum. Kur'an, Hadis kaynakları ve Müslümanların özel ve yöresel -tarihsel deneylerinden ayrı düşünüldüğünde İslâm hukuku da bu projeyi teyid eden ve geliştiren zengin hükümler taşımaktadır. Yıllardır süren Arap-İsrail savaşı, Azeri-Ermeni çatışmaları, Lübnan'ın bölünmüş yapısı, Balkanlardaki etnik durum, Kürt sorunu vb. sayısız çatışma ve savaş sebebinin var olduğu bölgemizde bütün dinî, etnik ve siyasî grupları sözleşme temelinde bir arada yaşatacak ortak, gönüllü ve katılıma dayalı çoğulcu projelere ihtiyacımız var. Vesika'nın hükümlerinde o günkü Arap toplumunun kendine özgü şartları veya varolan objeler dünyası etkileyici olmuştur; ancak belirleyici olan o

çevre şartları değil, özgür, adil, katılımcı ve çoğulcu bir toplum biçimi geliştirme arzusudur. Bundan dolayı hükümlere içkin kurucu ilkeleri araştırıp bulmak önemlidir. Belki bize de bu kurucu ilkeler yol gösterecektir.

Abstract

The Document of Medina is one of the miraculous affairs of the Era of Bliss. That document was agreed and signed among the different religious, ethnic and social groups in Medina; though it was periodical in the actual conditions of the time, it has universal and timeless features in terms of its spirit and founding principles. After doing some abstractions and generalizations based on the judgments in the document, we may deduce some founding principles as references for today and manifest it as a basis for a social and pluralistic project in the final analysis. This study investigates how the Document of Medina, due to its historical value and experience can become a basis for the pluralistic social projects of our time.

Key Words

The Document of medina, Societal Contract, pluralism, participation, law, living together

